

ОГЛЯД ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ PROMEHS ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КРАЇНАХ ЄС

REVIEW FOR THE IMPLEMENTATION OF THE PROMEHS PROGRAM FOR PRESCHOOL CHILDREN IN EU COUNTRIES

Дошкільне дитинство є важливим періодом для становлення особистості дитини-дошкільника, бо саме в перші шість років життя закладаються основи для фізичного, когнітивного, мовного та соціально-емоційного розвитку дітей. Спадкові фактори та чинники навколишнього середовища відіграють свою роль у становленні особистості дитини дошкільного віку. Дорослі (педагоги, батьки/опікуни дитини) можуть розвивати здібності, формувати уміння та навички, які впливають на психічне здоров'я дітей дошкільного віку. Результати досліджень переконливо доводять, що програми раннього втручання позитивно впливають на розвиток життєвих навичок, навчання та поведінку дітей.

Стаття присвячена огляду впровадження європейської універсальної програми психічного здоров'я PROMEHS для дітей дошкільного віку. Представлено результати дослідження ефективності програми PROMEHS для італійських та португальських дошкільнят віком 4–5 років. У проєкті брали участь 784 дитини (експериментальна група та група очікування (без втручання)) протягом шести місяців під керівництвом педагогів, які пройшли спеціальну підготовку.

Виявлено, що участь у проєкті PROMEHS дітей дошкільного віку з соціально-емоційної підтримки психічного здоров'я вплинула на зростання їх соціально-емоційних компетентностей та зниження проблемної поведінки (соціального відсторонення, тривоги, агресії, гіперактивності тощо).

Зосереджена увага на тому, що чим більше практичних занять проводилося з дітьми дошкільного віку в дошкільних закладах, тим швидше покращувалися навички соціально-емоційного навчання, просоціальна поведінка та академічні результати дітей.

Визначено, що діти дошкільного віку з груп ризику отримали найбільшу користь від участі в програмі PROMEHS, бо вони продемонстрували більш високі результати сформованості соціально-емоційних навичок та помітне зменшення проблем прояву соціального відсторонення та тривоги.

Ключові слова: соціально-емоційне навчання, діти дошкільного віку, психічне здоров'я, програма PROMEHS, ЄС.

Preschool childhood is a very important period for the foundation of a preschooler personality because the base for physical, cognitive, language and social – emotional development is laid during the first six years of a child's life.

Hereditary and environmental factors play a great role in the formation of a preschool child personality. Adults (teachers, parents/guardians of the child) can develop capabilities, form skills and abilities that affect the mental health of preschool children. The research results convincingly prove that early intervention programs have a positive impact on the development of preschoolers' life skills, and have a positive effect on their behavior and learning outcomes.

The article is devoted to the review of the European universal mental health program PROMEHS implementation for preschool children. The article describes the results of the study of the PROMEHS program effectiveness for Italian and Portuguese preschoolers aged 4–5 years. 784 children were involved to the project (experimental group and a waiting group (no intervention)) which lasted six months under the guidance of specially trained teachers.

It was found that the preschool children's participation in the PROMEHS project on socio-emotional mental health support influenced the growth of their social-emotional competences and reduced the demonstration of problematic behavior (social withdrawal, anxiety, aggression, hyperactivity, etc.). It was founded that the more activities preschool children have in kindergartens, the faster the children's social-emotional learning skills, prosocial behavior, and academic performance improved. It was determined that preschool children from risk groups benefited the most from participating in the PROMEHS program, because they demonstrated higher results in the formation of social-emotional skills and a significant reduction in problems with social withdrawal and anxiety.

Key words: social – emotional education, preschoolers, preschool children, mental health, PROMEHS program, EU.

УДК 373.2/.3.015.3.091.214-047.38:613.86(4ЄС)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.48>

Селікова Я.С.,

аспірантка кафедри дошкільної педагогіки і психології

Глухівського національного педагогічного Університету імені Олександра Довженка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Психічне здоров'я дітей дошкільного віку – багатовимірне явище, яке пов'язане з різними аспектами психологічного і соціального функціонування. Останні роки все більше науково обґрунтованих програм психічного здоров'я було розроблено і впроваджено для формування соціально-емоційних компетентностей дошкільників в ЄС.

Численні дослідження показують, що діти дошкільного віку, які починають раніше відвідувати дитячий садок, мають більш високу компетентність в управлінні своїми і чужими емоціями, вони здатні встановлювати позитивні стосунки з дорослими

і однолітками та демонструють ранню адаптацію до школи [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні програми психічного здоров'я у країнах ЄС для дітей дошкільного віку розробляються для формування соціально-емоційних здібностей та запобігання проблемній поведінці чи певним труднощам у спілкуванні.

Ілорія Граццані (Міланський університет Біокка, Італія) з групою італійських та португальських дослідників брали участь у розробці, впровадженні та оцінці ефективності програми PROMEHS для підтримки ментального здоров'я

і академічного навчання дітей дошкільного віку в Італії та Португалії [1].

Валерія Кавіоні (Університет Меркаторум, Італія) доводить, що більшість втручань щодо психічного здоров'я дошкільників акцентується саме на формуванні соціально-емоційних навичок і для цього науковицею пропонуються різні ресурси (соціальні, психологічні, фізичні, культурні) [4].

Науковці Дана Мурано, Джеремі Соєр, Анастасія Ліпкевич (Нью-Йоркський університет, США) стверджують, що програми соціально-емоційного навчання вчені розробляють для підвищення механізмів захисту психічного здоров'я, а не для подолання проблем складної поведінки дітей [5].

Великий мета-аналіз ефективності універсальних програм соціально-емоційного навчання для дітей дошкільного віку (63 дослідження з 1995 року по 2017 рік) здійснила Клер Блевіт (Університет Монаша, Австралія) [6].

Отже, **метою нашої статті** є огляд ефективності впровадження універсальної європейської програми психічного здоров'я PROMEHS для дітей дошкільного віку та визначення можливих варіантів імплементації програми PROMEHS в педагогічну практику дошкільної освіти України.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо основні можливості програми PROMEHS. Дана програма є універсальною. У ній наголошується про важливість спільнот між здобувачами освіти, педагогами, родинами, зацікавленими членами громади та політиками. Універсальність PROMEHS полягає у тому, що проєкт реалізується завдяки участі всієї спільноти дитячого садочка або школи, бо навчання не націлене на клінічні групи або групи ризику [1, с. 5].

Універсальна програма PROMEHS (англ. Promoting Mental Health at Schools – Сприяння психічному здоров'ю у школах) була розроблена у рамках проєкту Erasmus+. Метою даного проєкту була розробка, впровадження, оцінка ефективності універсальної програми психічного здоров'я для європейських здобувачів освіти віком від трьох до вісімнадцяти років.

У проєкті брали участь дослідники семи країн Європейського Союзу, а саме Італії, Мальти, Латвії, Греції, Румунії, Португалії і Хорватії. Координував дослідження університет Мілано-Біокка (Італія), співфінансувала проєкт Європейська Комісія.

Програма PROMEHS включає таких європейських партнерів – це Міланський університет Біокка (Італія, координатор), Міністерство освіти, університетів та досліджень (Італія), Регіональний шкільний офіс Ломбардії (Італія), Університет Мальти (Мальта), Латвійський університет (Латвія), Регіональне шкільне управління Сігулди (Латвія), Університет Рієки (Хорватія), місто Рієка (Хорватія), Регіональне відділення школи Приморсько-Горанська (Хорватія), Університет Штефана

чел Марє, Сучава (Румунія), університет Патри (Греція), Лісабонський університет (Португалія).

Координатор проєкту PROMEHS – Іларія Граццані, професорка психології розвитку і освіти кафедр гуманітарних наук «R. Massa» (університет Мілан-Біокка), яка досліджує соціально-емоційні компетентності дітей, розуміння емоцій та емпатію.

Проєкт розпочався зі стартової зустрічі для бенефіціарів проєктів Європейської політичної програми в рамках конкурсу Erasmus+EACEA (англ. The European Education and Culture Executive Agency- Європейське виконавче агенство з питань освіти та культури) 28/2017 у березні 2019 року і тривав по березень 2022 року [1, с. 5–6].

Програма PROMEHS включає навчальні курси та супервізії для педагогів дитячих садків, початкової, середньої та старшої школи. Є версії навчальних матеріалів та методичних рекомендацій для здобувачів освіти, батьків, політиків, науковців, які розроблені сімома мовами ЄС (хорватською, англійською, грецькою, італійською, латвійською, португальською, румунською). Вцілому PROMEHS складається із семи посібників, які пропонують навчання для *європейських* дітей від трьох до вісімнадцяти років, а також для їхніх педагогів та батьків. Основна програма (два посібники) містить заходи, які проводять педагоги в освітніх установах; ще два посібники з вправами для виконання дітьми вдома з батьками; три інших – це методичні рекомендації для педагогів, батьків, керівників садочків, шкіл, політикам, членам громади та іншим зацікавленим особам [1, с. 7].

Навчальна програма PROMEHS містить три теми: просування соціально-емоційного навчання (далі – SEL); розвиток стійкості (резильєнтності); попередження соціальних, емоційних, поведінкових проблем здобувачів освіти. PROMEHS передбачено професійну підготовку педагогів, які повинні проходити щотижневі заходи для навчання по впровадженню програми. Посібники для дітей і батьків створені для закріплення набутих навичок, отриманих у садочку/школі з метою підсилення активності родини. Програма PROMEHS була розроблена спільно з місцевими, регіональними, міжнародними політиками, щоб максимізувати вплив та стійкість результатів навчання з часом.

Структура програми передбачає ключових зацікавлених осіб, які займаються проблемою розвитку соціально-емоційних компетентностей та зменшення проблем із психічним здоров'ям у дітей, – це педагоги, керівники освітніх установ та батьки. PROMEHS складається з навчального курсу для здобувачів освіти та сесій для педагогів. Сесії для педагогів необхідні для того, щоб переконатися, як вони засвоюють теоретичні положення програми та як практично впроваджують її в освітньому процесі. Програма націлена на батьків та

керівників освітніх закладів, для яких проводяться спеціальні зустрічі з метою надання їм теоретичних знань та практичних стратегій для сприяння психічного здоров'я, формування соціально-емоційних компетентностей дітей у закладі дошкільної освіти, школі та вдома. Залучення педагогів, батьків, керівників, членів громад, політиків сприяє об'єднанню зусиль, за допомогою яких усі дорослі, які відіграють важливу роль у догляді і навчанні дітей, можуть перейняти найкращі сучасні освітні практики. Ці знання і досвід дорослих значно полегшує набуття дітьми компетентностей, прийняття позитивної поведінки в різних життєвих ситуаціях. Сильна сторона програми PROMENS ще полягає в тому, що діти беруть активну участь у впровадженні проекту, що додатково підвищує її ефективність. Програма PROMENS передбачає емпіричний підхід до навчання, педагоги інформують дітей про мету занять, а також використовують в освітньому процесі ігри, групові дискусії, вправи для самоаналізу [1, с. 5].

Ефективність програми PROMENS для дітей дошкільного віку була оцінена у 2020–2021 навчальному році. Дослідження провели науковці з Університету Мілано-Біокка (Італія), Університету Фоджа (Італія), Лісабонського університету (Португалія) під керівництвом професора Іларії Граццані. Завданням дослідження було оцінити ефективність програми PROMENS для італійських та португальських дошкільнят. У проєкті брали участь 784 дитини віком 4–5 років. Дітей було розподілено на експериментальну групу, яка навчалася шість місяців у програмі PROMENS під керівництвом педагогів, які пройшли спеціальну підготовку, та групу очікування (без втручання).

Було виявлено, що PROMENS покращив навички SEL, просоціальну поведінку та академічні результати навчання дітей дошкільного віку експериментальної групи. Чим більше проводилося практичних занять з дошкільниками, тим більше зростали їх компетентності SEL, знижувалася проблемна поведінка, зокрема, інтерналізація (наприклад, тривога, соціальне відсторонення) та екстерналізація (наприклад, гіперактивність, агресія). Більше того, дослідники зазначають, що знедолені діти отримали найбільшу користь від участі в програмі, продемонстрували більші покращення SEL та зменшення проблем інтерналізації (соціального відсторонення) у порівнянні з рештою вибірки [1, с. 13].

За останні три десятиліття у всьому світі впроваджується все більше науково обґрунтованих програм соціально-емоційного навчання для здобувачів освіти – типу втручання, яке спочатку було розроблено у Сполучених Штатах Америки [2, с. 66].

Програми SEL можуть бути розроблені для розвитку соціально-емоційних здібностей (наприклад,

комунікативні навички, емпатія), для запобігання проблемній поведінці (наприклад, залякування, насильство, тривога). Залежно від теоретичних основ та практичних цілей програм SEL, вони проводяться як універсальні або цільові, тобто втручання (інтервенції) призначені для всіх здобувачів освіти або для тих, у кого є ознаки проблем із психічним здоров'ям [3, с. 1368].

Більшість втручань щодо психічного здоров'я для дошкільників фокусується на розвитку соціально-емоційних навичок, дітям пропонуються різні психологічні, соціальні, фізичні, культурні ресурси для подолання стресу, труднощів і побудови психологічного благополуччя [4, с. 242].

Отже, програми SEL розробляються для підвищення захисних факторів психічного здоров'я, а не для зменшення або вирішення проблем із існуючими формами складної поведінки дітей [5, с. 228].

Науковиця Клер Блевіт (Університет Монаша, Австралія) здійснила великий мета-аналіз досліджень, які вивчають соціальні, емоційні та ранні результати навчання, які пов'язані з універсальними програмами SEL для дітей дошкільного віку від 2 до 6 років, які проводяться у центрах ранньої освіти та догляду (англ. ECEC – Early childhood education and care). У цей мета-аналіз було включено шістьдесят три дослідження, опублікованих в інформаційних центрах ERIC (англ. Education Resources Information Center), MEDLINE Complete, PsycINFO та ін. з 01 січня 1995 року до 31 грудня 2017 року [6, с. 2–3].

К. Блевіт вивчала універсальні інтервенції SEL, які були проведені у центрах ECEC для дітей дошкільного віку. Порівняно з учасниками контрольної групи діти в умовах універсального втручання продемонстрували покращення соціальної компетентності, емоційної компетентності, ранніх навичок навчання, зниження поведінкових та емоційних проблем. Мета-аналіз даних досліджень Клер Блевіт дозволив визначити, що універсальні втручання SEL впливають на значне покращення позитивних проксимальних (ближчих) результатів (наприклад, соціально-емоційних компетентностей), тоді як менші ефекти або їх відсутність спостерігались у зниженні дистальних (віддалених) результатів (наприклад, складна поведінка) [6, с. 12–13].

Процес навчання для формування позитивної поведінки вимагає більше часу, бо діти повинні інтегрувати нові отримані навички та адаптувати свою поведінку до умов повсякденного життя. Таким чином, дистальні результати навчання можуть бути пролонговані та оцінені через кілька місяців, особливо, якщо батьки залучені до навчання і також повинні змінювати свою поведінку та ставлення до дитини [7, с. 430].

Нині третина європейських дітей до трьох років і 93% дітей від трьох років зараховані до служб

догляду та відвідують дошкільні установи [1, с. 2]. Для дітей дошкільного віку дошкільний заклад є першою освітньою послугою, де діти набувають необхідних життєвих навичок.

Серед таких навичок є соціально-емоційні навички, які формують психічне здоров'я дітей дошкільного віку. Важливість раннього соціально-емоційного навчання (SEL) важко не оцінити. SEL – це процес здобуття знань, умінь і ставлення, які пов'язані з п'ятьма соціально-емоційними компетентностями: самосвідомість, самоконтроль, соціальна обізнаність, навички прийняття рішень та встановлення соціальних стосунків [8, с. 1129].

Ці п'ять соціально-емоційних компетентностей зберігають своє значення протягом усього життя, але змінюється їх зміст у відповідності із віковими завданнями психічного розвитку [9].

У дошкільному віці самосвідомість дозволяє дітям визначати внутрішні і зовнішні причини своїх емоцій, інтересів завдяки паралельному розвитку мовленнєвих, соціальних і когнітивних навичок [10, с. 407–408].

Навички самоменеджменту дозволяють дошкільникам контролювати автоматичні та неадекватні реакції, бо діти рано засвоюють стратегії саморегуляції (наприклад, смоктання великого пальця, відвертання), але їм потрібна у більшості випадків допомога дорослих, щоб компенсувати свої ще поки базові здібності [11, с. 356].

Ще одна соціально-емоційна компетентність – це відповідальне прийняття рішень, яке включає в себе здатність оцінювати наслідки свого вибору для себе та інших. Дана компетентність формується з перших років життя, коли діти сприймають правила дорослих, що правильно, а що – ні, а з трьох років демонструють власне розуміння правил і активно нав'язують соціальні норми з метою підтримки своєї соціальної групи [12, с. 232–236].

Необхідною умовою формування соціальної свідомості у дітей дошкільного віку є розуміння думок інших людей, сприймання їх поглядів та прояв емпатії. Ці здібності у дошкільників розвиваються дуже рано [13, с. 1200]. Навички відчувати психічний стан інших покращують вміння встановлювати і підтримувати позитивні стосунки, вирішувати конфлікти, співпрацювати з дорослими та однолітками [14, с. 46–47].

За даними досліджень ці п'ять соціально-емоційних компетентностей набуваються спонтанно, вони пластичні та чутливі до раннього втручання. Перевагою дошкільної освіти є можливість педагогів дитячих садків вільно інтегрувати заняття та практики SEL у розпорядок дня дітей дошкільного віку [15, с. 167–168].

Отже, у результаті досліджень впровадження програми PROMEHS на вибірці італійських та португальських дітей дошкільного віку (2020–2021

навчальний рік) було отримано чотири основних висновки:

1) PROMEHS покращив навички SEL дітей дошкільного віку та їх просоціальну поведінку;

2) участь у PROMEHS покращила академічні результати дітей, бо розвиток соціально-емоційних компетентностей позитивно пов'язаний із доакадемічними навичками (спілкування у групі, участь у заходах, мотивація); соціально-емоційні навички, які розвиває програма є корисними інструментами і стратегіями, які будуть використовуватися у майбутньому навчанні в школі;

3) діти дошкільного віку, які брали участь у заходах PROMEHS, показали збільшення компетентностей SEL і зменшення проблем із психічним здоров'ям (проблеми інтерналізації і екстерналізації);

4) участь у проєкті PROMEHS була більш ефективною для знедолених дітей дошкільного віку з груп ризику (діти з особливими освітніми потребами, з низьким соціально-економічним статусом, з етнічної меншини, проживання в небезпечних районах тощо); такі дошкільники показали більший приріст компетентностей SEL та зменшення інтерналізації (соціального відсторонення, тривоги) у порівнянні з однолітками [1, с. 11–14].

Висновки. Впровадження універсальної європейської програми PROMEHS для дітей дошкільного віку поєднувало активні навчальні заходи та освітні практики для дітей, педагогів та батьків, керівництва дошкільних закладів. Таке поєднання та спільна робота дорослих щодо впровадження передового досвіду показало ефективність у розвитку соціально-емоційних компетентностей дітей дошкільного віку. Крім того, результати даного дослідження, на відміну від попередніх універсальних втручань, дали змогу оцінити ефективність програми PROMEHS для дошкільників з груп ризику, які отримали найбільшу користь від програми, продемонстрували більші покращення SEL та помітне зменшення проблем інтерналізації порівняно з рештою вибірки. Отже, дослідження програми PROMEHS показали реальні можливості її впровадження в освітню практику закладів дошкільної освіти України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Conte, E.; Cavioni, V.; Ornaghi, V.; Agliati, A.; Gandellini, S.; Santos, M.F.; Santos, A.C.; Simões, C.; Grazzani, I. Supporting Preschoolers' Mental Health and Academic Learning through the PROMEHS Program: A Training Study. *Children* 2023, 10, 1070.
2. Cavioni, V.; Grazzani, I.; Ornaghi, V. Mental health promotion in schools: A comprehensive theoretical framework. *Int. J. Emot. Educ.* 2020, 12, 65–82.
3. Browne, G.; Gafni, A.; Roberts, J.; Byrne, C.; Majumdar, B. Effective/efficient mental health

programs for school-age children: A synthesis of reviews. *Soc. Sci. Med.* 2004, 58, 1367–1384.

4. Cavioni, V.; Zanetti, M.A. Social-emotional learning and students' transition from kindergarten to primary school in Italy. In *Transforming the Future of Learning with Educational Research*; Askell-Williams, H., Ed.; IGI Global: Hershey, PA, USA, 2015; pp. 241–258.

5. Murano, D.; Sawyer, J.E.; Lipnevich, A.A. A meta-analytic review of preschool social and emotional learning interventions. *Rev. Educ. Res.* 2020, 90, 227–263.

6. Blewitt, C.; Fuller-Tyszkiewicz, M.; Nolan, A.; Bergmeier, H.; Vicary, D.; Huang, T.; McCabe, P.; McKay, T.; Skouteris, H. Social and emotional learning associated with universal curriculum-based interventions in early childhood education and care centers: A systematic review and meta-analysis. *JAMA Netw. Open* 2018, 1, e185727.

7. Losel, F.; Stemmler, M.; Bender, D. Long-term evaluation of a bimodal universal prevention program: Effects on antisocial development from kindergarten to adolescence. *J. Exp. Criminol.* 2013, 9, 429–449.

8. Mahoney, J.L.; Weissberg, R.P.; Greenberg, M.T.; Dusenbury, L.; Jagers, R.J.; Niemi, K.; Schlinger, M.; Schlund, J.; Shriver, T.P.; VanAusdal, K.; et al. Systemic social and emotional learning: Promoting educational success for all preschool to high school students. *Am. Psychol.* 2021, 76, 1128–1142.

9. Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning—Keeping SEL Developmental:

The Importance of a Developmental Lens for Fostering and Assessing SEL Competencies. Available online: (accessed on 14 April 2023).

10. Cavioni, V.; Grazzani, I.; Ornaghi, V.; Pepe, A.; Pons, F. Assessing the factor structure and measurement invariance of the Test of Emotion Comprehension (TEC): A large cross-sectional study with children aged 3–10 years. *J. Cogn. Dev.* 2020, 21, 406–424.

11. Calkins, S.D.; Leerkes, E.M. Early attachment processes and the development of emotional self-regulation. In *Handbook of Self-Regulation. Research, Theory, and Applications*, 2nd ed.; Vohs, K.D., Baumeister, R.F., Eds.; The Guilford Press: New York, NY, USA, 2011; pp. 355–373.

12. Schmidt, M.F.H.; Tomasello, M. Young children enforce social norms. *Curr. Dir. Psychol. Sci.* 2012, 21, 232–236.

13. Cigala, A.; Mori, A.; Fangareggi, F. Learning others' point of view: Perspective taking and prosocial behaviour in preschoolers. *Early Child Dev. Care* 2015, 185, 1199–1215.

14. Sette, S.; Baumgartner, E.; MacKinnon, D.P. Assessing social competence and behavior problems in a sample of Italian preschoolers using the Social Competence and Behavior Evaluation Scale. *Early Educ. Dev.* 2015, 26, 46–65.

15. Ornaghi, V.; Grazzani, I.; Cherubin, E.; Conte, E.; Piralli, F. 'Let's talk about emotions!'. The effect of conversational training on preschoolers' emotion comprehension and prosocial orientation. *Soc. Dev.* 2015, 24, 166–183.